

JOS POULS

Dr. Jos H. Pouls (Meijel, 1955) uit Meijel studeerde kunstgeschiedenis en geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij in 2002 promoveerde op de dissertatie *Ware Schoonheid of Louter Praal. De Bisschoppelijke Bouwcommissie van Roermond en de kerkelijke kunst van Limburg in de twintigste eeuw*. Hij is universitair docent aan de Open Universiteit. Zie: www.jospouls.nl.

Mathieu Kessels uit Maastricht was erbij

DE OPGRAVING VAN DE 'GODDELIJKE RAFAEL' OP 14 SEPTEMBER 1833

Afb. 1/ Mathieu Kessels, *Discobolos*, coll. Rijksmuseum Amsterdam (brons, afgietsel ca. 1900).

Afb. 2/ Rafael, *De Sixtijnse Madonna*, 1513, olieverf op doek 265x196 cm (Gemäldegalerie Alte Meister, Dresden).

Afb. 3/ Anoniem, portret van Mathieu Kessels, ca. 1823 (part. coll.)

In 2020 wordt in en buiten Italië herdacht dat vijfhonderd jaar geleden een van de grootste kunstenaars aller tijden in Rome is gestorven: Rafael Sanzio (1483-1520). Hoewel er tussen dit artistieke genie en 'Limburg' geen speciale band heeft bestaan, is er één gebeurtenis geweest in de waarderingsgeschiedenis van Rafael waarbij een Limburger een bijzondere rol heeft gespeeld.

Afb. 4/ Jakob Alt, Het Pantheon en Piazza Rotunda in Rome, Aquarel, 41x52 cm, 1836 (coll. Albertina, Wenen).

Op 14 september 1833 werden in Rome de stoffelijke resten van Rafael in het Pantheon teruggevonden. Als lid van de broederschap die daarvoor het initiatief had genomen, maakte de beeldhouwer Mathieu Kessels uit Maastricht het allemaal van zeer nabij mee.

MATHIEU KESSELS EN 'ROME'

Omdat Mathieu Kessels (1784-1836) enkele jaren geleden in dit periodiek al uitvoerig werd geïntroduceerd, volgen hier enkel de belangrijkste feiten over hem.* Na in Maastricht en Baarlo te zijn opgegroeid, werkte Mathieu Kessels van 1806 tot 1814 bij een beeldhouwer in Sint-Petersburg. Van 1817 tot aan zijn dood in 1836 woonde en werkte hij in Rome. Aan de *Piazza Cappuccini* dreef Matteo Kessels een studio. Hij werkte zich op tot een van de belangrijkste Europese kunstenaars van dat moment.

Kessels werkte zich op tot een van de belangrijkste Europese kunstenaars van dat moment.

De 'Limburger' verwierf opdrachten van rijke collectioneurs uit heel Europa en werd geroemd in Europese kunsttijdschriften. Met name waar het ging om beelden van één persoon, behoorde hij tot de absolute top. Zijn staande *discobolos* is daarvan wel het beste voorbeeld.

Naast zijn kunstpraktijk was Kessels ook docent aan de pauselijke *Accademia di San Luca* in Rome, waar hij les gaf in tekenen naar naaktmodel. Dat hij een gerespecteerd kunstenaar was, blijkt verder vooral uit zijn lidmaatschap van een van de oudste en meest prestigieuze broedersschappen van Rome: de *Congregazione dei Virtuosi al Pantheon* ofwel de 'Congregatie van de Virtuozen van het Pantheon'. Daarvan konden alleen kunstenaars met een eminente staat van dienst lid worden en als 'Academico di Merito di S. Luca' ('Academicus van Verdienste van S. Luca') was Kessels zo'n kunstenaar.

De *Congregazione dei Virtuosi al Pantheon* was in 1542 opgericht onder pauselijke goedkeuring en bestemd voor de belangrijkste in Rome werkzame kunstenaars. Ook buitenlanders konden lid worden van de broederschap. De thuisbasis van de 'virtuozen' was het Pantheon, de beroemde ronde tempel uit de Oudheid die inmiddels een katholieke kerk was geworden: *Santa Maria ad Martyres* of *Santa Maria Rotunda*. Het doel van de broederschap was het stimuleren van de kunsten, met name de christelijke. Sinds

Afb. 5/ Het graf van Rafael in het Pantheon (huidige situatie) met - tekst links in het midden - zijn 'ossa et cineres' (botten en stof).

Afb. 6/ Francesco Diofebi, De opening van het graf van Rafael in het Pantheon in 1833, olieverf, 1836 (coll. Thorvaldsen Museum Kopenhagen).

de zeventiende eeuw hielden ze in de *portico* van het Pantheon met enige regelmaat exposities en tevens hadden ze in het godshuis zelf bustes en andere verwijzingen naar grote kunstenaars en geleerden uit het verleden aangebracht. De tempel was dan wel sinds eeuwen een kerk, maar door de initiatieven van de broederschap was het Pantheon steeds meer tot nationale, Italiaanse kunsttempel geworden. Niet Maria maar de kunst(enaars) stond(en) er centraal. Dit was echter tegen het zere been van de paus, die in maart 1820 beval dat alle verwijzingen naar kunstenaars uit het Pantheon weg moesten. Gebed en spiritualiteit dienden in de ruimte centraal te staan.

RAFAEL

Rafael Sanzio (1483-1520) vormt samen met Michelangelo en Leonardo da Vinci de absolute top van de Italiaanse Renaissance. Van 1508 tot zijn vroege dood in 1520 werkte hij in Rome, hoofdzakelijk voor de pausen Julius II en Leo X. Na een erg drukke carrière stierf de kunstenaar op slechts 37-jarige leeftijd. Op eigen verzoek werd hij vervolgens begraven in het Pantheon naast zijn verloofde Maria Bibbiena. Zij was de nicht van een goede vriend van Rafael: de machtige kardinaal Bernardo Bibbiena.

Al omstreeks 1550 prees Giorgio Vasari in zijn beroemde boek met kunstenaarsbiografieën - *Vite de' più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani, da Cimabue insino*

a' tempi nostri - Rafael de hemel in. Vasari schreef dat Rafael een mooi uiterlijk had, gracieus omging met de medemens, vlijtig en zachtmoedig was en een engelachtige natuur bezat. Zijn enorme artistieke talent was goddelijk geïnspireerd en zijn ziel was na zijn dood ook voor de hemel een sieraad.

Hoewel er ook tijden waren dat Michelangelo als kunstenaar hoger werd geacht, stond Rafael in het begin van de negentiende eeuw op de hoogste trede van de kunstcanon. Hij was inmiddels een echte cultfiguur geworden en personifieerde voor de Accademia di San Lucca de artistieke perfectie. Sommigen zagen in de kunst van 'il divino Rafael' ('de goddelijke Rafael') zelfs de grens tussen kunst en religie opgelost.

Er kan geen twijfel over bestaan dat ook Mathieu Kessels idolaat is geweest van Rafaels kunst en dat hij diens tekeningen en schilderijen ten voorbeeld heeft gesteld aan zijn studenten. Wellicht zijn ze ook voor hemzelf een belangrijke inspiratiebron geweest. Jammer is dat er van Kessels zelf geen tekeningen bewaard zijn gebleven om dit concreet te staven.

DE EXHUMATIE VAN RAFAEL IN 1833

Rafael was de eerste kunstenaar die in het Pantheon werd begraven. Er bestonden echter in het begin van de negentiende eeuw gerede twijfels of zijn botten er daadwerkelijk lagen. Zo bezat de Accademia di San Lucca een schedel die van Rafael zou zijn en die onder meer door Goethe was bewonderd, maar waarvan de 'echtheid' inmiddels zwaar ter discussie stond. Om aan alle onduidelijkheid een einde te maken, besloten de *Virtuosi* in 1833 tot een zoektocht naar Rafaels overblijfselen in het Pantheon. Ze kregen daarvoor toestemming van paus Gregorius XVI. De *exhumatie* - opgraving - wordt door historici ook wel gezien als een kritische reactie op de pauselijke beslissing om het Pantheon te zuiveren van de bustes van kunstenaars die de *Virtuosi* er hadden opgesteld. De virtuozen waren het niet eens met dit beleid. Ze beschouwden Rafael niet alleen als hun geestelijke vader, maar ook als de feitelijke stichter van de broederschap. Voor de leden was de opgraving van *il divino Sanzio* dus niets minder dan een heilige plicht. De exhumatie van Rafael werd één van de belangrijkste culturele gebeurtenissen van de negentiende eeuw, in elk geval de belangrijkste uit de geschiedenis van de nog steeds bestaande broeder-

Mathieu Kessels behoorde bij de twaalf professoren van de Accademia di San Lucca.

schap. Na een spannende zoektocht van vijf dagen werd het originele skelet van de kunstenaar teruggevonden op 14 september 1833. Het was een gebeurtenis die wereldwijde belangstelling trok en bij de bevolking van Rome groot enthousiasme teweegbracht. Ook de Nederlandse kranten maakten er melding van.

DE 'HEILIGE' RAFAEL

Bij de zoektocht naar Rafaels graf in 1833 waren in totaal liefst 75 personen betrokken. Mathieu Kessels behoorde bij de twaalf professoren van de Accademia di San Lucca, met verder onder meer de architect Gaspare Salvi, de Duitse schilder Friedrich Overbeck, de Antwerpse schilder Martinus Verstappen en de Italiaanse beeldhouwers Rinaldo Rinaldi en Pietro Tenerani. De laatste was goed bevriend met Kessels. Het is niet waarschijnlijk dat voor Mathieu Kessels een bijzondere rol was weggelegd tijdens het plechtige gebeuren. Wel was hij meerdere dagen achter elkaar aanwezig bij de opgraving. Het hele gebeuren was enerzijds wetenschappelijk-historisch van karakter en werd anderzijds gekenmerkt door een bijna mystiek-religieuze zoektocht naar de 'reliëken' van de kunstenaar. Naast de leden van de broederschap waren ook archeologen, historici en artsen bij het project betrokken. De leden van de Zwitserse Garde bewaakten de plek nauwgezet. Vincenzo Camuccini, de belangrijkste academische schilder van Rome van dat moment en vurig vereerder van Rafael, werd belast met het visueel vastleggen van het gebeuren. Camuccini maakte enkele tekeningen van het skelet (met name de schedel) en de positie waarin dat werd

aangetroffen. De arts Trasmondo mat alle botten van Rafael nauwkeurig op en ordende ze opnieuw. Na afloop van het onderzoek werd alles plechtig opgeborgen in een nieuwe kist van dennenhout, die werd geplaatst in een loden kist. Daaromheen kwam ten slotte een antieke sarcofaag die was geschonken door de paus en die nog steeds te zien is in het Pantheon. Op basis van alle beschikbare informatie – historisch en wetenschappelijk – en na enkele sessies te hebben georganiseerd met alle betrokkenen, bepaalde het geleerde gezelschap - inclusief Kessels - plechtig dat het daadwerkelijk om de resten van de grote Renaissance-kunstenaar ging.

HERBEGRAFFENIS

Nadat het massaal toegestroomde, internationale publiek gedurende zes dagen de kans had gehad om de reliëken van Rafael met eigen ogen te aanschouwen, vond op 18 oktober 1833 de plechtige herbegraving plaats op dezelfde plek in het Pantheon. Dat was op de feestdag van Sint Lucas, beschermer van de kunst. Met speciaal gedrukte toegangsbewijzen konden daar drieduizend gelukkigen bij aanwezig zijn. Ongetwijfeld was Mathieu Kessels onder hen en zal hij met een kaars in de hand en samen met de andere 'academici' voorop hebben gelopen in de plechtige processie in het Pantheon. Ook werd ter herinnering een speciale munt geslagen en een borstbeeld van Rafael geplaatst naast het graf. Conform het pauselijk beleid werd terughoudendheid betracht bij het vormgeven van de tombe. Ook anno nu is het voor bezoekers van het Pantheon daarom nog altijd even zoeken naar Rafaels graf. 🍷

LITERATUUR

- Willem Bergé, *Heimwee naar de klassieken. De beelden van Mathieu Kessels en zijn tijdgenoten 1815-1840* (Zwolle/'s-Hertogenbosch, 1993).
- Gilbert Hess e.a., *Rafael als Paradigma. Rezeption, Imagination und Kult im 19. Jahrhundert* (Berlijn, 2012).
- Anna Lisa Genovese, *La tomba del divino Raffaello* (Rome, 2016).
- Tomas Macsotay (ed.), *Rome, travel and the sculpture capital c. 1770-1825* (Routledge 2017).
- Jos Pouls, 'Kessels. Europese kunstenaars uit 'Limburg' in de negentiende eeuw', *De Maasgouw* 134, 2015 - 3, 110-122.
- Vitaliano Tiberia, *La Congregazione dei Virtuosi al Pantheon da Pio VII a Pio IX* (Rome/Salento, 2015).

NOTEN

- * Zie Literatuur.